

«KÖTÜLÜK ÇİÇEKLERİ» Nİ NASIL OKUMALI

JEAN CAMBORDE

Fransız Dili ve Edebiyatı Profesörü

Adı kötü konmuş "Kötülük Çiçekleri,, ni kötü okuyoruz. "Kötülük Çiçekleri,, ne kötü ad konmuş dedim; çünkü, şairle Hippolyte Babou¹ arasında geçen bir kahvehane konuşmasına borçlu olduğumuz bu saldırgan ad, ancak şiir kitabının bazı parçalarının, o da önemi az olan dış görünüşüne uygun düşüyor. "Kötülük Çiçekleri,, ancak "Destruction,, dan romantik bir renk ve süs olan "L'Amour et le Crâne,,² a kadar devam eden on bir parça şiire uyan bir isim, daha doğrusu bir ikinci isimdir. Umumî efkâra karşı sebepsiz bir meydan okuyuş olan bu iki kelimenin şهادetiyle bütün eser hakkında bir hüküm vermeğe kalkışır da, "Kötülük Çiçekleri,, nin adı anılınca gözümüzün önünde acqua toffana ve başka daha keskin ağılar saçan zehirli yüksük otları, mariz orkideler ve acayip bitkilerden meydana gelmiş bir çiçek bahçesi canlandırırız, fransız edebiyatında şimdiye kadar yapılmakta olan en büyük yanlışlığı biz de yapmış oluruz. Baudelaire adı etrafında dolaşan bu can sıkı zarar vericilik ve ahlaksızlık efsanelerinden esas itibariyle mesul bulunan, Baudelaire'in, kendisine ne meziyetinin, ne de anlayışının hakemediği bir paye vererek şiirlerini ithaf ettiği, "Fransız edebiyatında üstad büyücü,, Theophile Gautier'dir³. Gautier, "kendisi için dış âlem mevcut olan,, bir şairdir, - bunu söyleyen kendisi, sözünde talii yaver oldu-, onunla ilgisi olan şu şeyi de biz söyleyelim, onun için mevcut olan bir âlem varsa o da yalnız bu âlemdir. Diğer taraftan anlayışsız isim babası olduğu bu eseri halka tanıtmak için kaleme aldığı mukaddemede şatafatlı bir parça yazdı, bu parçada evvelce kendisinin Baudelaire'in batırmak için Philistin'leri, Mademoiselle Maupin'leri⁴ yazmış olduğunu, Baudelaire'in şiirinde ilerlemiş çürümenin rengini, sızan safranın öd rengindeki sarılığını, veba bulutlarının kurşuniliğini, arsenyat dö sut kokan madenlerin zehirli yeşil rengini, cehennemnin bütün kazanlarında tekrar tekrar pişmiş ve kızarmış katranların

¹ 1855 haziranının birinci günü la Revue des Deux Mondes tarafından yayımlanmış olan on sekiz parça şiir bu adı taşıyordu.

² Bu şiirler şunlardır: La Destruction, Une Martyre, Lesbos, Femmes Damnées, Les Deux Bonne Soeurs, La Fontaine de Sang, Allégorie, La Béatrice, Les Metamorphoses du Vampire, Un Voyage à Cythere, L'Amour et le Crâne.

³ Asıl ithaf şu şekilde başlar: «Au poete impeccable....»

⁴ Th. Gautier'nin romanı, baş tarafında ahlâkın ve sanatın ilgileri adlı bir önsöz ile 1835 de yayımlandı.

renklerini keşfettiğini unutmuş görünüyor. Bizim eski resim talebesinin zengin paletini ve söz ustalığını bir tarafa bırakırsak, kendi sözünü beğenip tenkit teşebbüsünü unutan Gautier'nin bu hükmünde nazarı itibara alınacak hiç bir taraf yoktur. Baudelaire'i tefsir eden her kesin ilk vazifesi, her şeyden evvel bu cabadan verilmiş ahlâksızlık ve kötülük zevki ittihamından onu kurtarmaktır. Mallarme'nin "Le tombeau d'Edgar Poe = Edgar Poe'nun mezarı,, adlı şiirde yana yakıla anlattığı şey Baudelaire'in başına gelmiştir:'

*Tel çu'en lui-meme enfin l'Eternite le change
Le Poete suscite avec un glaive nu
Son siecle epouvante de n'avoir pas connu
Que la mort triomphait dans cette voix etrange.
Eax, comme un vil sursaut d'hydre ayant jadis l'Ange
Donner un sens plus pur aux mots de la tribu,
Proclamerent tout haut le sortilege bu
Dans le flot şans honneur de quelque noir melange...^{5 6.}*

Tetkik edilince bu ittihamın yersiz olduğu anlaşılıyor. Her kesce tanınan meydan okumak ve alay etmek zevki, halktan nefreti-züppeliğinin, öküz kanı rengindeki kıravatlarının ve toz pembe eldivenlerinin biricik sebebini teşkil eden âdeta bir mezhep haline koyduğu - nefreti ile Baudelaire'in kendisi de bizi bu ihtimama inandırmaya uğraşmamış değildir. Fakat şiirinde öyle bir eda var ki, bizi yanıltmıyor. Eserinde karşı karşıya bulunduğumuz bir kanlı savaş var, takip edilip sıkıştırılmış bir adam kendi kendisiyle gırtlak gırtlığadır, elde bıçak vampirlerle vuruşuyor; bu, iyi ile kötünün, rezaletle faziletin, spleen ile ideal'in, madde ile ruhun, ahlâksızlıkla saflığın, cennetle cehennem bu, soluk soluğa bir şiirin amansız ahenkli amansız duellosu; bütün bunlarda şiddeti hügovari basit tezatların şiddetini geçen ve yürekler parçalayan bir acı var. Aldanmıyalım, bu kitap bir oyun degildir! Dante ile Pascal, yalnız ikisi, Dante sanki kendisi bahis mevzuu değilmiş gibi serin kanlılıkla, Pascal bahis mevzuu olan kendisi ve herkes olduğu için endişe ile, fakat her ikisi de inançla böyle bir kalbe işleyişe erebilmişlerdir. 28 şubat 1866 da⁷ ölümünden bir gün evvel Jacques Ancelle'e⁸ şair tarafından yazılmış bir mektupta, bizde hiç bir şüpheye yer bırakmıyacak şekilde şöyle deniyordu: "Bütün düşüncemi, bütün kalbimi, (kıyafet değiştirmiş) bütün inanımı, bütün nef-

⁵ Stéphane Mallarmé: Le Tombeau d'Edgar Poe. Poésies : éd. complète de 1921, N. R. F.)

⁶ Bu şiirde Mallarme Edgar Poe'dan bahsederken onun şiirindeki derin mânayı halkın anlamamasından ve haksız yere ahlâksızlıkla ittiham etmesinden şikâyet eder.

Edgar Poe'nun ölmezler sırasına girmeğe lâyık bir kimse olduğu ancak ölümünden sonra anlaşılabilmişti.

⁷ Namur'e yaptığı uğursuz yolculuk 1866 martındadır.. Şair 31 Ağustos 1867 de öldü.

⁸ Baudelaire: Lettres, 1841-1866, (ed. 1907).

retimi bu dehşetli kitaba koyduğumu, onda her kesten daha fazla bir şey bulup çıkaramıyan size söylemiye bilmem ki lüzum var mı? Şurası da doğru ki ben bunun âksini yazacağım, bu kitabın sadece bir sanat, bir yapmacık, bir hokkabazlık kitabı olduğuna en çok sevdiğim kimselerin başı için yemin edeceğim ve dış çeken bir kimse gibi yalan söyleyeceğim.,

İşte onun kitabını saygı ile okumağa, artık bir veya bir çok açık saçık hayaller arayarak sayfalarını gelişi güzel çevirmemeğe bizi teşvik edecek bir çok şey. Bu kitap ne kötümserliğin her zaman yanında taşınacak, ne sefih kimselerin, ne de serkeş ruhluların yatakta okunacak kitabı değil, acıklı tecrübenin, insan hakkındaki bilginin bir hülâsasıdır: "Kötülük Çiçekleri,, adı, bu çiçekler bir adamın kötülük şuurunun ta derinliklerinden, vicdan azabının kamçısı altında koparılmış çiçekler oldukları için kitabın adına uyabilir, yoksa şairin dediği gibi hastalıklı çiçekler oldukları için değil. Bir damla kanla hayat bulmuş bu çiçekler, kelimenin tam mânası ile kötülükten fıskırışlardır: Vicdan azabı şiirleri, günah şiirleri, ümitsizlik şiirleri, bile bile işlenen günahların şiirleri, cehennem azabı şiirleri. Çok zaman bunları sonuna kadar okumağı ihmal ederiz. Son kıtaları öc almadaki şiddette Agrippa d'Aubigne'nin ilençlerini, Bossuet'nin peygamberce sesini haydi haydi geçen işte meşhur " Les Femmes Damnees == Cehennemlik kadınlar ,, şiiri :

« Descendez, descendez, lamentables victimes,
Descendez le ehemin de Venfer eternal;
Plongez au plus profond du gouffre où tous les crimes,
Flagelles par un vent qui ne vient pas da del,
Bouillonnent pele-mele avec un bruit d'orage;
Ombres folles, courez du but de vos desirs;
Jamais vous ne pourrez assouvir votre rage,
Et votre châtement naitra de vos plaisirs . . . »⁹

Dünya şiirinde bu ayarda mısra pek de çıkmaz: Bunların yanında Milton'unkiler kof kalır, Aubigne'ninkiler gümbürder, bağırır çağırır, üstelik de bizi aynı heyecanla sarmaz. Yalnız çok defa Baudelaire ile beraber anılan Dante, "L'Enfer - Cehennem,,in beşinci şarkısının sonunu teşkil eden emsalsiz terselerde bize yüksek şiirin alâmeti olan mukaddes ürpertiye veriyor¹⁰.

⁹ « Ey zavallı kurbanlar, ininiz, haydi inin,
İlerleyin yolunda bu sonsuz cahennemin;
Gökten inmiyen bir rüzgârla kamçılanıp,
Bir fırtına gürültüsüyle karma karışık
Bütün cürümlerin fıkrıdadığı çukurun en derin yerine inin,
Ey çılgın hayaletler koşun yerme getirmek için zevkinizi;
Dindiremeyeceksiniz arzunuzu hiç bir zaman,
Cezanızsa doğacak kendi hazlarınızdan . . . »

¹⁰ Andre Suares : Trois grands vivants (Cerventes, Baudelaire, Tolstoi)

Bir eserin anlatmak istediği şeyi keşfetmek için, bazan ondaki niyeti bulup çıkarmak gerekir. Proust'un eserinde göze çarpan intizamsızlığın, son ciltlerin aydınlatmasıyla, muntazam ve ölçülü bir şekilde hatıranın duvarlarına kazılmış gül tezyinatına benzer mükemmel bir tertiple yapılmış bir eser olduğunu meydana çıkarması gibi. Şairâne ifade mükemmel bir kompozisyonun icaplarına uymayabilir; fakat bir hayatı anlattığı yahut hakiki bir düşünceye tercüman olduğu vakit sayısız isteklere cevap vermek zorundadır:

Eğer bizce "Orientales,, in pilânının pekte önemi yoksa "Rayons et des Ombres - Işıklar ve Gölgele,, inkile biraz daha fazla ilgileniriz; şayet "Odes Funambulesques,, i okurken güdülecek sıra belli değilse, "Destinees - Mukadderat,, inkinin önemi vardır. Şuhalde "Les Fleurs du Mal-Kötülük Çiçekleri,, nin tertibinde bozulmaz bir sıra, bir dereceleme, okuyuşta esas tutulacak bir yön var mı? Hakikati söylemek gerekirse, şair fikrinde önceden tasavvur edilmiş bir nizama tam mânâsıyla uyar gibi görünmüyor, şiirlerinin vaziyeti sert kaidelere boyun eğmiş hissini vermiyor: Bununla beraber aralarında uzak tarih farkları olan ve onbeş yıllık bir geçmişte bulunan ilk şiirleri bir sıraya koymak zorunda oluşunu gözönünde bulundurmamız gerekiyor. Acaba bundan ötürü mü Henri de Régnier mükemmel bir anlayışla yazılmış bir önsözde¹¹ kitabın "nazarî kaidelere uygun olarak tam ve muntazam bir şekilde kaleme alınmadığını,, fakat daha ziyade indî denebilecek bir tertibe, oldukça sunî bir sıralamaya göre çeşitli guruplara ayrılmış, şüphesiz hayran olunacak, bir şiir kitabı olduğunu iddia edebildi? Eureka¹² müterciminin parlak zekâsına vakıf olunca insan bu zekânın kendi çiçeklerinden demet yapmak vazifesini tesadüfe havale etmiş olmasına güç inanıyor. Bahse konu olan kitabın Baudelaire'in hayatının kitabı olduğunu bildiğimiz kadar, basım işinin en küçük teferruatına beş ay ne titiz bir itina ile nezaret ettiğini ve kitap bastırma hususundaki özenini pek ileriye vardığını da öğrenmiş bulunuyoruz.

Bu sözün söylendiği tarihten itibaren bazı kimseler şiirlerin sırası tertipte zarurî olan esasa uymuyor diye düşündüler; "Kötülük Çiçekleri,, nin mimârisi hakkında bir kitap bile yazıldı. Sanırım ki buna eserin iç örgüsü demek daha iyi olurdu. Biz şairin peşine takılıp korku veren gölge yığınlarının bazan ayağımızı dolaştıracak olan, fakat güzel fecirlerin sırlı ışıklarının geçtiği ve can verdiği bu kubbenin iskeletine girmeği deneyeceğiz. Çünkü Baudelaire "riyakâr okuyucuyu, kendine benziyeni, kardeşini,,¹³ bir yolculuğa fakat

¹¹ H. de Régnier: Les Fleurs du Mal, textes de 1857, 1861, 1868, avec les variantes, Les Maîtres du Livres, 1911.

¹² Traduction d'Edgar Poe, 1856 - 1865, 5 cilt (Histoires et Nouvelles Histoires Extraordinaires, Aventures d'Arthur Gordon Pym; Eureka; Histoires. grotesques et sérieuses.)

¹³ Les Fleurs du Mal, başlangıç şiiri; « Au Lecteur ».

cenup denizlerine rahat rahat kayıp giden yelkenleri şişkin bir gemi-ninki gibi¹⁴ sallantısız geçen bir yolculuğa değil, bir ağır ve yorucu keşif seyahatına, iç sıkıntısının, şuurun, vicdan azabının, başşehirin, yakın ölümün yalancı cennetlerinin derinliklerinde bir nevi meşakkatli yürüyüşe çağırıyor. Adım başında bir su birikintisi, bir güneşli yer gördüğümüz bu gölgeler âleminde, gecenin sonunda yapılan bu yolculuk, Odysée ve Enéide'deki cehennem inşilerden daha çok, Baudlaire'in eserine vereceği adı, -zaten bunu düşünmüştü- Dante'nin gittiği yoldan gidip bu defa dinî gelenekle şöyle böyle görülmüş, renksiz ve cansız, acısız ve sevinçsiz, aynı zamanda kendinden geçişi, tövbesi olmıyan¹⁵, Limbes'lere dalmasına müsait bulunan bu yarı dinî, yarı din-siz adı hatırlatıyor.

Floransa'lı şaire Virgile'in yol göstericilik etmesi gibi, kayıptan haber vericinin rehberliğiyle indiğimiz birinci kısım Spleen ile İdeal'in bir birini amansız kovalamasıyla insanlığın acıklı halini anlatan kısımdır. Bazılarının bütün eserin başında görmek istedikleri bu ünvan, bir yüz kadar şiiri ihtiva eder. Şiir kitabının başlangıcında bulunan "Bénédiction-Takdis,, ve ondan sonra gelen "Albatros,, şiiri, romantikler tarafından uzun zaman bahse konu edilmiş olan şairin cemiyetteki mevki meselesini ortaya koyar. Fakat Albatros, antoloji yazarları gücenmesinler, Baudelaire'in en kötü şiiridir; - ne ön plânda gelen sembolizmini, ne de hakikî bir onsekizinci asır malı olmıyan eskimiş mecazlarını severim-, hem de bu şiirde şairin inancı yok. Baudelaire bir nevi vahşi cürüm ortaklığı içinde, güzel bir ad olan kardeş adını okuyucuya vermemiş miydi, eğer okuyucuyu bu yolda sürüklüyorsa, ideali bu müthiş arayışın yalnız şairin payına düşen bir şey değil, tükenmiyen bir istekle güzel'e ermek istiyen, fakat bir kötürümün topallayışı gibi, mütemadiyen çamura yuvarlanan, düşmeğe mahkûm İcare'm, insanın da hissesi olduğunu bildiği içindir. Bu mazi olan bir hayatı¹⁶ tekrar bulmak istiyen, Yüksekliğe¹⁷ doğru atılan, Güzelliğe¹⁸ çarpan, kendisini esir eden¹⁹ yahut, Spleen²⁰ ile ve mukadderatı keşfeden Saatin²¹ hasiscesine dağıttığı zamanla yeniden çarpışmak için, ancak bir şimşek çakışı kadar kısa bir vakit kaçabildiği, içinde bulunduğu vaziyeti²² yükseltmeğe müsaade

¹⁴ Baudelaire: Les Fleurs du Mal, «Le Beau Navire», (4. 5, 6 ncı mısra)

¹⁵ (Bak. Jeane Pommier: La Mystique de Baudelaire)

¹⁶ Les Fleurs du Mal: Şiir XII. La Vie Anterieure.

¹⁷ Les Fleurs du Mal: Şiir III. Elévation.

¹⁸ Les Fleurs du Mal: Şiir XVII. , XXII. La Beaute, - Hymne à la Beauté.

¹⁹ Les Fleurs du Mal: XII. inci şiirden XXIX uncu şiire kadar (Cycle Jeanne Duval)

²⁰ Les Fleurs du Mal : Spleen, 79, 80, 81, 88 inci şiirler.—Obsession, 82 inci şiir —Le goût de Néant, 83 üncü şiir. — Alchimie de la Douleur, 84 üncü şiir.

²¹ Les Fleurs du Mal : Şiir 88, l'Irrémédiable. — Şiir 88, l'Horloge.

²² Les Fleurs du Mal : Şiir XII, Semper Eadem. Şiir XLIII, Que diras-tu ce soir Şiir XLV, XLVII, XLVIII, XLIX, (Cycle de Mme Sabatier). Şiir LVI, LVII, LVIII, LIX (Cycle de Muarie Daubrun).

eden kadına rastlıyan, yolu Fenerlerle²³ aydınlanmış insandır.

İkinci kısım bir rezalet kumkuması, ve küçük dünya olan Paris'dir. Orada Baudelaire zevkle ilerler; çünkü "eski başşehirlerin"²⁴ dolambaçlı kıvrıntılarını,, herkesten iyi tanır, "pancurları sarkık viranelerinde,,yahut "gürültüsü kafa şişiren sokakta,, eski mahallelerin boyunca, tesadüflere göre, zaman zaman ümidetmek sonra ümitsizliğe düşmek için aynı sebepleri bulur. Üçüncüsü şarap, unutmaya veren kolay ve ağır sarhoşluk kısmıdır. Dördüncüsü kötülüğe, vücut günahına, bile bile işlenen kabahata, en pervasız on iki şiirin bulunduğu Lesbos'dan meş'um Cythere'e kadar olan şehvetli vaziyetleri, yahut ölümlere ait teşbihleri canlandıran kısım; fakat bunlarda iştret şarkısının geçici zafer neşesi altında pişmanlığın derinden gelen sesinin inlediği her zaman duyulur. Biraz daha inelim: Beşinci kısımda, isyan kısmındayız; bu kısımda bile bile yaptığı satanizmi yapmacıktır. İblis'den istediği yardım Tanrıya yalvarışını gizlediği için hakikaten acıklıdır. İşte nihayet ölüm kısmı; bizde yolculuğumuzun sonuna geldik.

"Les Fleurs du Mal-Kötülük Çiçekleri,, ni "la Divine Comédie- İlâhî Komedyaya,,ya yaklaştıran cazibeli şey yeter derecede görülüyor²⁵. Mademki şiir mecmuasının tertibi şairin düşüncesinin mahsulüdür, lirik âlemi keşifte de onu adım adım takip ettik diye kendi kendimize söylemekten ve böylece elde bir vasıta olmasından seviniyorsak da memnuniyetsizlik duymaktan da kendimizi alamıyoruz. Kitap bitmemiş, tamamlanmamış hissini veriyor: Bazı konular ötekilerden daha fazla işlenmiş; şair çalışmasını tam mânasiyle tamamlayamamış; gönül isterdi ki muhtelif kısımlar arasında bir denklik olsun. Şüphesiz Baudelaire ikinci bir şiir mecmuası teşkil edebilecek kadar fazla şiir yazamamıştı: Kötülük Çiçekleri'ne yeni çiçekler katmaktan başka bir şey yapamıyordu; başka yazdığı şeyler, " Poèmes en proses ,, lar, " Mon coeur mis â nu ,, hep " Fleurs du Mal-Kötülük Çiçekleri ,, dir; yalnız anlatış tarzı değişmiştir. Zaten "Supplément aux Fleurs du Mal-Kötülük Çiçeklerine ilâve,, başlığı altında toplanmış şiirler bir sıraya konabilir, her biri kendi yerine konarak pekâlâ eserin kendisini tamamlayabilir. Şiirlerin projelerine gelince, Julien Green'in²⁶ yaptığı gibi biz de Baudelaire'in bu taslakları bitirmek ve mükemmel bir hale koymak için ne

²³ Les Fleurs du Mal : Şiir VI, Les Phares.

²⁴ Les Fleurs du Mal : Şiir 94, Les Petites Vieilles, (V. I).

²⁵ André Suarès'in güzel bir anlayışla yazılmış tetkikinde evvelce işaret ettiğimiz bu yakınlık A. Thibaudet'nin «Histoire »de la littérature française de 1789 à nos jours» adlı eserinde de, şaire ayırdığı bahisde var. Orada şöyle deniliyor: «Dante'nin Cehennem, Araf, ve Cennette yaptığı üç yolculuktan sonra bir dördüncü yolculuk : Floransalı şairin Parisli şairde devamı» (2eme Partie: La Génération de 1850, chap. IV).

²⁶ Julien Green, Journal (I, II), 1939 Şubat : Baudelaire'in «Dünyanın sonu» yahut « Issız bir şehirde bayram » hakkında yazabileceği şiiri asla okuyamayacağımızı düşünmek hakikaten büyük bir üzüntü mevzuu oluyor.

kuvvet ne de vakit bulamamasından şikâyet edebiliriz. Şu da varki biz de tatmin edilemiyoruz.

Şairin kendisi tarafından teklif edilen gidiş yönü eserin mânasını tâhlilde yetmiyor: Bu bir coğrafî keşif, kitabın içi hakkında dıştan yapılmış bir gözden geçirme, bize eserin anahtarını vermiyen bir çabuk bakıştır. Dahası var, klâsik terbiyenin, hangi cinsten olursa olsun, sanat eserleri önünde bizi deyimvermeğe zorladığı açığa vurulmamış bir denklik ve uygunluk isteği bunu yeter bulmayacaktır: Bu çeşitli kısımlar hiç de eşit değil; sonra estetik zevkimiz, bu kısımlarda, dinî tablolarla "Çarmıhtan İniş,, adı" verilen kompozisyona benzer ahenkli bir terkip bulamadığı için tatmin edilemiyor.

Şairin de, belki farkında olmadan bize teklif ettiği, çünkü sanatkâr ister istemez eserine hükmedemez ve sesinin nerelere erişeceğini bilmez, takibedilecek bir başka yol karşımıza çıkıyor. Bir az evvel şikâyet ettiğimiz o denksizlik bile değerli bir işarettir. Eğer Baudelaire birinci kısma, Spleen ile İdeal'e en büyük yeri vermiş bulunuyorsa eserin can alacak noktasının burada olmasındandır: Bu, Baudelaire'in şiirine hâkim olan ve ahenk veren insanlık isteklerinin med ve cezridir; insanın şöyle diyeceği geliyor: Suda boğulmak üzere olan bir adam ölüm gelinceye kadar yaşama iradesinin iç güdüden gelen, bilinmiyen kuvvetleriyle itilerek ayağını dibe vuruyor ve inatla suyun yüzüne çıkıyor; bu aynı zamanda arzuların tatmini ve onun peşi sıra gelmeğe alışmış olan nefretin ileri atılışı ve düşüşüdür; bu nihayet ve bilhassa, küllerinden yeniden doğacak olan, çünkü bu şiir ziyadesiyle maddî ve uzvîdir, arzunun doğuşu ve ölüşüdür. Orada, hemen deriyle bir hizada hayatın kaynaşısı, iç güdülerin çarpışının titreyişi, hattâ nefes alış görölüyor.

Eserde şiirlerin işgal ettiği yerin pek az önemi vardır. Önemli olan şey, bu şiirlerin, insanın ve -lirik ifadenin yürekler parçalıyan sağlam temeli olan - çektiklerinin şairce anlaşılması esasına dahil midir; ileri atılış ve kaçış, hülyada ümid şiirleri arasında mı sayıldıklarını yoksa düşüşü, gerçek sahasında yeniden batışı mı anlattıklarını bilmektir: Çok defa metafizik olan endişenin yol göstericiliğiyle eserin anahtarını bulabileceğiz ve üç bölmeli suru, şuurun üzüntüsünü, kaçışın hummasını, vaz geçişin ümitsizliğini kuşatan bu şiir ülkesine doğru yöneleceğiz.

Necdet BİNGÖL

*Fransız Dili ve Edebiyatı Enstitüsünde
İlmi Yardımcı*

ITINERAIRES DES «FLEURS DU MAL»

JEAN CAMBORDE

Professeur de Littérature Française

On lit mal "Les Fleurs du Mal,, les mal nommées. Je dis les mal nommées, parce que ce titre agressif, que nous devons à une conversation de café entre le poète et Hippolyte Babou \ ne répond qu'à un aspect tout extérieur, et, somme toute, peu important, de certaines pièces du recueil. "Fleurs du Mal,, est en effet le titre, pu plutôt le sous-titre qui s'applique seulement à onze pièces, celles qui vont de "Destruction,, au cul-de-lampe rom"antique "L'Amour et le Crâne². Si l'on se laisse aller à juger de l'oeuvre tout entière sur la foi de ces deux mots qui sont un défi gratuit à l'opinion, si on évoque à leur propos les digitales veneneuses, les orchidées morbides, tout un parler de végétaux étranges, distillant l'aqua toffana et d'autres poisons plus subtils, on va droit au plus énorme contresens qui ait été commis dans les lettres françaises. Et c'est précisément "le parfait magicien es lettres françaises,, auquel Baudelaire dédiait ses poèmes³, en le plaçant plus haut que ne le méritaient son talent ni sa compréhension, c'est Théophile Gautier qui est en majeure partie responsable de la fâcheuse légende d'immoralité et de morbidesse dont s'entoure le nom de Baudelaire. Gautier est un poète "pour qui le monde extérieur existe,, -C'est lui qui le dit et le mot fit fortune-, mais nous ajoutons qu'en ce qui le concerne, c'est le seul qui existe. Aussi, dans la préface qu'il compose pour présenter au public cette oeuvre dont il devenait l'incompréhensif parrain, a-t-il écrit un morceau de bravoure significatif, où il semble oublier qu'il a lui-même composé autrefois, pour scandaliser les Philistins, Mademoiselle de Maupin⁴, et où il découvre dans la poésie de Baudelaire "des tons de pourriture avancée, des jaunes fielleux de bile extravasée, des gris plombs de brouillards pestilentiels, des

¹ les dix-huit poèmes publiés le 1er juin 1855 par la Revue des deux-Mondes, portent déjà ce titre.

² Ces poèmes sont les suivants: La Destruction;-Une Martyre; - Lesbos;- Femmes Damnées;-Femmes Damnées;-Les Deux Bonnes Soeurs;-La Fontaine de Sang;-Allégorie;- La Béatrice;-Les Métamorphoses du Vampire;-Un Voyage à Cythère;- L'Amour et le Crâne.

³ La dédicace est la suivante:«Au poète impeccable, au parfait Magicien es Lettres françaises.à mon très cher et vénéré maître et ami Théophile Gautier, avec les sentiments de la plus profonde humilité, je dédie ces Fleurs Maladives.» C. B.

⁴ Mademoiselle de Maupin, roman de Théophile Gautier, paru en 1835, précède d'une préface célèbre sur les rapports de l'Art et de la morale, écrite sur le ton badin et agressif de l'époque romantique, celui de Musset dans Mardoche et Narnouna.

verts empoisonnes et metalliques puant l'arseniate de soude, des bitumes recuits et roussis dans toutes les fritures de l'enfer». Si nous mettons à part la virtuosité verbale et la riche palette de notre inveteré rapin, tout est à rejeter dans ce jugement de Gautier. Il se gargarise de sa phrase et il oublie toute tentative critique. Le premier devoir de tout exégète de Baudelaire est de faire d'abord justice de cette accusation d'immoralité gratuite et de goût du vice. Il est arrivé à Baudelaire ce que Mallarmé déplore dans le Tombeau d'Edgar Poe :

*« Tel qu'en lui-même enfin l'Eternité le change
Le Poète s'écrite avec un glaive nu
Son siècle épouvante de n'avoir pas connu
Que la Mort triomphait dans cette voix étrange.
Eux comme un vil sursaut d'hydre ayant jadis l'Ange
Donner un sens plus pur aux mots de la tribu;
Proclamerent tout haut le sortilège bu
Dans le flot sans honneur de quelque noir mélange ...»⁵*

Cette accusation ne résiste pas à l'examen. Baudelaire lui-même, avec son goût bien connu de la bravade et de l'ironie, avec sa haine du public, haine érigée en culte, qui constitue la seule explication de son dandysme, de ses cravates sang-de-boeuf et de ses gants rose pâle, a tenté de nous en faire accroire. Mais il y a un certain accent qui ne trompe pas. Cette mêlée tragique à laquelle nous assistons dans son œuvre, où l'homme traqué se colle avec lui-même et se bat au couteau avec les vampires, cette lutte du Bien et du Mal, du Vice et de la Vertu, du Spleen et de l'Idéal, de la Matière et de l'Esprit, du stupre et de la pureté, du ciel et de l'enfer, ce duel sans merci au rythme sans merci d'une poésie de haletement, ne va pas sans une souffrance dont l'intensité dépasse la simple antithèse hugolienne, et qui déchire. Ah! que Ton ne s'y trompe pas, ce livre n'est pas un jeu! Dante et Pascal sont les deux seuls qui approchent d'un tel pathétique: le premier avec sérénité et comme s'il n'était pas en cause, le deuxième avec anxiété, parce que lui-même et tous les autres sont en cause mais tous les deux avec la foi. Dans une lettre écrite par le poète à Jacques Ancelle⁶, à la veille de sa fin, le 28 février 1866⁷, il ne nous laisse plus aucun doute: "Faut-il vous le dire, à vous qui ne l'avez pas plus deviné que les autres, que, dans ce livre atroce j'ai mis toute ma pensée tout mon cœur, toute ma religion (travestie) toute ma haine. Il est vrai que j'écrirai le contraire, que je jurerais mes

⁵ Stéphane Mallarmé: Le Tombeau d'Edgar Poe. (Poesies: éd. complète de 1921 N. R. F.) Ce poème «Mele au cérémonial, fut recité, en l'érection d'un monument de Poe, à Baltimore, un bloc de basalte* que l'Amérique appuya sur l'ombre légère du poète, pour sa sécurité qu'elle n'en ressortît jamais.» (S. Mallarmé. Bibliographie de l'édition de 1893).

⁶ Baudelaire: Lettres, 1841-1866, (Ed. 1907).

⁷ Le voyage fatal à Namur est de mars 1866, et le poète mourut le 31 août 1867.

grands dieux que c'est un livre d'art pur, de singerie, de jonglerie, et je mentirai comme un arracheur de dents,,.

Voilà plus qu'il n'en faut pour nous inciter à lire son livre- avec reverence, à ne plus le feuilleter d'un doigt distrait, en quete d'une image audacieuse ou de quelque evocation impure. Ce livre n'est ni un breviaire de pessimisme, ni le livre de chevet d'un libertin, ou d'un revolte, mais une des sommes de la connaissance de l'homme et de son experience douloureuse. Les Fleurs du Mal repondent à leur titre, non pas tant parce qu'elles sont eomme le disait le poete, des fleurs malades, mais parce qu'elles sont les poemes arraches à un homme au for interieur de la conscience du mal, sous le fouet du remords: Fleurs vivifiees par une rosee de sang, elles jaillissent purement du mal; poemes du remords, poemes du peche, cycle de la totale advertance, geste de la desesperance et de la damnation imminente, on oublie trop souvent de les lire jusqu'au bout. Tel le fameux poeme des " Femmes Damnees ,, dont les dernieres strophes dépassent en âprete vengeresse l'anatheme d'Agrippa d'Aubigne et la voix prophetique de Bossuet:

*«... Descendez, descendez, lamentables victimes,
Descendez le ehemin de l'enfer eiernel;
Plongez au plus profond du gouffre où tous les criines,
Flagelles par un vent qui ne vient pas du ciel,
Bouillonnent pele-mele avec un bruit d'orage;
Ombres folles, courez au but de vos desirs;
Jamais vous ne pourrez assouvir votre rage,
Et votre châtiment naîtra de vos plaisirs...»*

Ces vers n'ont pas beaucoup d'equivalents dans la poesie üniverselle: à côte d'eux ceux de Milton paraissent ampoules; d'Aubigne tonne et vocifere, mais ne nous etreint pas de la meme emotion; Dante seul que l'on peut evoker maintes fois à côte de Baudelaire, nous donne le meme frisson sacre qui est le signe de la grande poesie, dans les tercets uniques qui terminent le cinquieme chant de l'Enfer⁸.

Mais pour decouvrir la signification d'une oeuvre, il faut quelquefois en discerner le deşsin. Ainsi de l'oeuvre proustienne, dont le desordre apparent est devenu, à Peclairage des derniers tomes, un ouvrage rigoureusement compose, comme la rosace symetriquement et egalement fouillee au transept du souvenir. L'expression poetique echappe à la necessite d'une composition stricte, mais elle doit repondre toutefois a certaines exigences profondes lorsqu'elle epouse le rythme d'une vie ou lorsqu'elle traduit une meditation reelle: Si le plan des "Orientales,, nous importe peu, celui des "Rayons et des Ombres,, nous est moins indifferent; si l'ordre de lecture des " Odes Funambulesques ,,

⁸ Cf. Andre Soares : Trois grands Vivants (Cervantes, Baudelaire, Tolstoi) : « Les Fleurs du Mal sont L'Enfer du XIX eme siecle ».

n'est pas déterminé, celui des " Destinées „ a son importance. Y a-t-il dans la composition deS " Fleurs du Mal „, une suite inflexible, une gradation, un sens de lecture ? A vrai dire, il ne semble pas que le poète ait obéi absolument à une ordonnance préfigurée dans son esprit, et la disposition de ses poèmes ne paraît pas être soumise à des règles très strictes: il faut tenir compte de la nécessité où'il se trouvait de ranger des poèmes composés à des dates fort éloignées les uns des autres, et dont les premiers remontaient à quinze ans en arrière. Est-ce la raison pour laquelle, Henri de Regnier, dans une préface d'ailleurs très compréhensive⁹, a pu prétendre que le livre " n'est pas strictement, architecturalement composé selon des règles théoriques „, mais qu'il est plutôt un recueil de poésies, admirables sans doute, réparties en divers groupes, selon un ordre assez arbitraire et un classement assez artificiel. Pourtant, quand on a pris contact avec la lumineuse intelligence du traducteur d'Eureka¹⁰, on peut difficilement se résigner à croire qu'elle ait laissé au hasard le soin d'assembler le bouquet de ses fleurs. D'autant que nous savons qu'il y va du livre de sa vie, et que nous avons appris avec quel soin méticuleux il a, pendant cinq mois, surveillé jusqu'au moindre détail de Vimpression, poussant très loin le scrupule en matière typographique.

Ceratin a pensé dès lors que l'ordre des poèmes est au contraire chose essentielle, et l'on a écrit un livre sur l'architecture des " Fleurs du Mal „. Je crois qu'il vaudrait mieux dire infrastructure. Nous tenterons de pénétrer à la suite du poète dans la charpente de cette nef où des mares d'ombre redoutables nous feront parfois trébucher, mais que traversent et vivifient les mystiques rayons des adorables crépuscules. Car c'est à un voyage qu'il convie " l'hypocrite lecteur, son semblable, son frère „¹¹, mais non pas un voyage sans heurts comme celui de la goélette chargée de toile qui cingle librement vers les mers australes¹², mais un voyage d'exploration lent et tortueux, une sorte de marche cahotante dans les bas-fonds de l'ennui, de la conscience, du remords, de la capitale, des faux paradis et de la mort prochaine. Ce voyage au bout de la nuit, dans un royaume de pénombre où le cloaque alterne avec les flaques de soleil rappelle les descentes aux enfers de l'Odyssée et de l'Enéide, mais surtout le périple dantesque, et nous savons que Baudelaire a pensé donner à son oeuvre le titre à demi religieux, à demi hérétique qui lui aurait permis de poursuivre le voyage

⁹ H. de Regnier ; Les Fleurs du Mal, textes de 1857, 1861, 1868, avec les variantes, Les Maîtres du Livre, 1911.

¹⁰ Traduction d'Edgar Allan Poe, 1856-1865, 5 vol. (Histoires et Nouvelles Histoires Extraordinaires, Aventures d'Arthur Gordon Pym; Eureka; Histoires grotesques et sérieuses.)

¹¹ Baudelaire : Les Fleurs du Mal, Poème liminaire : « Au Lecteur » .

¹² Baudelaire ; Les Fleurs du Mal, « Le Beau Navire », (vers 4, 5, 6.).

du Dante, et de penetrer cette fois dans les " Limbes ,, , cette region vaguement entrevue par la tradition theologique, sans couleur et sans vie, sans douleur et sans joie, egalement privee d'extase et de penitence¹³.

Le premier cercle où nous descendons, guides par le voyant comme le poete florentin etait guide par virgile, est le cercle de la condition humaine, avec l'alternance inexorable du Spleen et de l'Ideal. Ce titre que d'aucuns voudraient voir figurer en tete de l'oeuvre tout entiere, rassemble une centaine de pieces: le poeme de "Benediction,, qui ouvre le recueil et le poeme de l'Albatros qui vient ensuite, posent une fois de plus le probleme si longuement agite par les romantiques de la condition du poete. Mais l'Albatros, n'en deplaise aux auteurs d'anthologie, est sans doute le plus mauvais poeme de Baudelaire, - je n'aime ni son symbolisme au premier degre ni ses metaphores usees d'un pseudo - dix - huitieme siecle -, et le poete y manque *de conviction. N'a t-il pas decerne au lecteur, dans une espee de complicité farouche, le beau t^tre de frere, et s'il l'entraîne par cette route, c'est qu'il sait bien que cette effrayante quete de l'ideal n'est pas seulement le partage du poete, mais le lot de l'homme, Icare voue à la chute, qui aspire eternellement au Beau et retombe eternellement à sa fange,-sau-telemet d'un infirme. C'est l'Homme dont les Phares eclairent la route¹⁴, qui cherche à retrouver une Vie anterieure¹⁵, qui s'elance dans Elevation¹⁶, qui se heurte à la Beaute¹⁷, qui rencontre la Femme, celle qui l'asservit¹⁸ et celle qui lui permet de transcender sa condition¹⁹, mais qui ne peut y echapper que le temps d'un éclair pour buter à nouveau contre le Spleen²⁰ et le temps irremediable, parcimonieusement distribue par la fatidique Horloge²¹.

- Le deuxieme cercle est Paris, pandemonium et microcosme, où Bau-

¹³ Le recueil encore sans titre des «Fieurs du Mal» dut en effet recevoir vers 1848-1851 le titre : «Les Limbes», qui sembla etre d'inspiration fourrieriste, parce que Fourier appelait «periodes lymbiques» l'âge de debut social et de malheur industriel. Il semble que le souvenir de Dante pesait sur Beudelaire plus lourdement qu'une quelconque influence socialiste. (Cf. Jean Pommier, La Mystique de Baudelaire.)

¹⁴ Les Fieurs du Mal: Poeme VI. Les Phares.

¹⁵ Les Fieurs du Mal: Poeme XII. La Vie Anterieure.

¹⁶ Les Fieurs du Mal: Poeme III. Elevation.

¹⁷ Les Fieurs du Mal. Poemes XVII. et XXII. La Beaute; - Hymne à la Beaute.

¹⁸ Les Fieurs du Mal: du poeme XXII au poeme XXIX. (Cycle Jeanne Duval.)

¹⁹ Les Fieurs du Mal: Poeme XLI, Semper Eadem; - Poeme XLIII, Que diras - tu ee soir...; - Poemes XLV, XLVI, XLVII, XLVIII, XLIX, (Cycle de Mme Sabatier). - Poemes LVI, LVII, LVIII, LIX, (Cycle Marie Daubrun.)

²⁰ Les Fieurs du Mal: Spleen, poemes 79, 80, 81, 88. - Obsession, poeme 82, - Le Goût du Neant, poeme 83; - Alchimie de la Douleur, poeme 84.

²¹ Les Fieurs du Mal: Poeme 87, L'Irremediable; - Poeme 88, l'Horloge.

delaire s'avance avec delices, car il connaît mieux que personne "les plis sinueux des vieilles capitales,²²», et, qu'au hasard des rencontres le long des vieux faubourgs, "où pendent aux mesures les persiennes,, ou dans "la rue assourdissante,, , il retrouve les memes raisons d'esperer tour à tour et de renoncer. Le troisieme cercle est celui du vin, de l'ivresse facile et lourde, dispensatrice de l'oubli. Le quatrieme cercle est celui du Mal, le terrible peche de la chair, du vice afreusement Clairvoyant, celui des douze poemes les plus audacieux, qui, de Lesbos à la sinistre Cythere, evoquent de luxurieuses attitudes ou de macabres allegories, mais où Ton entend toujours, sous l'allegresse passagerement triomphale de la chanson bacchique, resonner la note sourde du repentir. Descendons plus avant: nous voici dans le cinquieme cercle, qui est celui de la Revolte; son satanisme delibere n'y manque pas d'artifice, et le recours au prince des tenebres est trop fremissant de douleur contenue pour ne pas receler un autre appel. C'est enfin le cercle de la Mort, et nous sommes au bout du voyage.

On voit assez ce que cette construction, qui apparente les Fleurs du Mal à la Divine Comedie, peut avoir de seduisant²³. Mais si l'on se trouve satisfait d'avoir ainsi un fil d'Ariane et de se dire que l'on a suivi le poete lui-meme, pas à pas, dans son exploration du monde lyrique, puisqu'aussi bien l'ordonnance du recueil est le fruit de sa reflexion, on ne peut se defendre toutefois d'un sentiment d'incomplete satisfaction. Le livre semble inacheve, incomplet: certains themes y sont plus exploites que d'autres, et le poete n'a pu absolument parfaire sa tâche; on aimerait un equilibre entre les differents cycles. Sans doute, Baudelaire ne pouvait pas ecrire de poemes qui pussent former un. deuxieme recueil: il ne pouvait aux Fleurs du Mal qu'ajouter d'autres fleurs encore; tout ce qu'il a ecrit d'autre, ses "Poemes en prose,, et "Mon Coeur mis à nu,, c'est encore les Fleurs du Mal et seul a change le mode d'expression. Du reste, les poemes qui ont ete reunis sous le titre de "Supplement aux Fleurs du Mal,, ne sont pas inclassables, et pourraient aisement etre integres à l'oeuvre elle-meme, chacun à sa place. Quant aux projets de poemes, nous pouvons, comme le fait Julien Green²⁴, deplorer que Baudelaire n'ait trouve ni le temps ni la force de parfaire ses esquisses et de les amener à maturité, mais

²² Les Fleurs du Mal: Poeme 94, Les Petites Vieilles, (V. I)

²³ Ce rapprochement entre Dante et Baudelaire, que nous avons déjà signale dans la penetrante etude d'Andre Soares, se retrouve aussi dans le chapitre qu'A. Thibaudet a consacre au poete, dans son « Histoire de la litterature française de 1789 à nos jours », où il ecrit: «... un quatrieme voyage apres les trois voyages dantesques de l'Enfer, du Purgatoire et du Paradis: Le poete de Florence continue dans le poete de Paris ». (2 em Partie: La Generation de 1850, chap. IV-)

²⁴ Julien Green, Journal (T. II), Fevrier 1939: « C'est un grand sujet de tristesse, en effet, de se dire que jamais nous ne lirons le poeme que Baudelaire aurait pu ecrire sur « la Fin du monde » ou sur une « Fete dans une ville deserte. »

nous sommes insatiables.

L'itinéraire proposé par le poète ne suffit pas à rendre compte du sens de l'oeuvre: c'est une exploration géographique, une revue extérieure du contenu du livre, une vue cavalière qui ne nous en donne pas la clef. Et même notre désir inavoué d'équilibre et de symétrie qu'une formation classique nous oblige d'exprimer devant les oeuvres d'art, quelle qu'en soit la nature, ne saurait s'en contenter: les divers cercles sont trop inégaux et nous n'avons pas la satisfaction esthétique de les voir se retrecir harmonieusement comme dans l'entonnoir du gouffre, au fur et à mesure que nous descendons, par un procédé symétrique de la construction pyramidale des descentes de croix.

Mais un autre itinéraire se propose à nous, que le poète encore nous offre, peut-être à son insu, car l'artiste ne sait pas toujours jusqu'où va porter son éri. Le déséquilibre même dont nous venons de nous plaindre doit nous être une indication précieuse. S'il a donné la plus grande place à la première partie, à "Spleen et idéal", c'est que là est l'essentiel. C'est le flux et le reflux des aspirations humaines qui régissent et qui rythment la poésie baudelairienne: on dirait d'un homme qui se noie et qui, touchant du pied le fond, remonte, obstinément poussé par les forces instinctives et obscures du vouloir-vivre jusqu'à ce que vienne enfin l'abandon; c'est aussi l'élan et le déclin de la satisfaction des appetits et du dégoût qui a coutume de la suivre c'est enfin et surtout la naissance et la mort du désir, qui bientôt renaît de ses cendres, car cette poésie est éminemment charnelle et organique: à fleur de peau, on y voit sourdre, on y voit tressaillir la palpitation des instincts et la respiration même de la vie.

Peu importe donc la place occupée par les poèmes dans le recueil. Ce qui importe c'est de savoir s'ils font partie de la connaissance poétique de l'homme et de sa misère, - le fond solide et déchirant de toute expression lyrique-, s'ils comptent parmi les poèmes d'élan et d'espoir dans le rêve ou parmi les poèmes qui expriment la chute et l'enlèvement renouvelé dans le réel: guidés par l'inquiétude, souvent métaphysique, nous trouverons la clef de l'oeuvre, et nous pourrons diriger nos pas dans ce royaume poétique dont l'enceinte trilobée enferme la tristesse de la conscience, le délire de l'évasion et la désespérance du renoncement